

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТА ЙОГО РОЛЬ У РЕГУЛЮВАННІ ВЗАЄМОВІДНОСИН СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

У статті розглядається сутність політичного режиму. Проаналізована його роль у регулюванні взаємовідносин суспільства й держави. Визначено, що залежно від політичного режиму формується й певний стан суспільства. Обґрунтовано, що процеси демократизації влади в Україні, гальмуються, що ускладнює регулювання суспільних відносин. Суспільство має обмежений вплив на владу. Соціальні тиск і боротьба – це дві крайні форми владних відносин, які існують в українському суспільстві.

Ключові слова: режим; політичний режим; тоталітаризм; авторитарний режим; демократичний політичний режим; суспільство; держава; демократизація; гібридний режим; бюрократичний режим; партнерські відносини.

Постановка та актуальність проблеми. Політичний режим характеризує динаміку політичної системи, демонструє, як здійснюється влада, як функціонують політичні інститути, як співвідносяться між собою влада і суспільство, хто кого контролює та забезпечує досягнення цілей політики, реалізацію інтересів пануючої еліти. Політичний режим є засобом регулювання взаємовідносин суспільства й держави і визначається рівнем розвитку й інтенсивністю суспільно-політичних процесів, розвиненістю суспільно-політичних традицій, домінуючими в суспільстві політичною і правовою свідомістю і поведінкою.

Актуальність питання полягає в тому, що головна роль у взаємовідносинах держави і суспільства належить державі, хоча суспільство (народ) є визначальним. Все це призводить до того, що реформи які відбуваються в країні не реалізуються. В той же час, побудова в європейських країнах демократичного політичного режиму дозволило поставити державу під контроль інститутів громадянського суспільства, успішно провести реформи вирішуючи складні суспільні проблеми.

Мета статті – дослідити політичний режим, як засіб регулювання взаємовідносин суспільства й держави. Для реалізації цієї мети слід вирішити наступні дослідницькі завдання: дати характеристику політичного режиму залежно від соціально-політичних і культурних характеристик; охарактеризувати основні напрями взаємовідносин суспільства й держави, що регулюються політичним режимом; визначити його роль у взаємозв'язку між державою й суспільством.

Ступінь вивчення проблеми. Істотний внесок у дослідженні політичних режимів був зроблений такими українськими, та іноземними вченими, як: З. Бжезинський [18], К. Гаджиев [1], О. Лазоренко, [3],

П. Любченко [4], Ю. Мацієвський [5-6], М. Михальченко [7], С. Сербогіна [13], В. Сухонос [14], М. Требін [15], О. Фісун [16], О. Шадріна [17], R. Macridis [18], J. Quermonne [19] та інші.

Виклад основного матеріалу. Термін «політичний режим» (від латинського *regimen*) з'явився в XIX ст., але в широкий науковий обіг увійшов після Другої світової війни [15]. Політичний режим визначає сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється політична влада, встановлюється порядок соціальної взаємодії, забезпечується задоволення життєвих потреб членів суспільства.

Як функціональна характеристика політичної системи (комплекс взаємодій, за допомогою яких досягається та здійснюється для суспільства владний розподіл ресурсів [1, с. 111]) політичний режим формує систему державних і недержавних політичних інститутів і організацій, що здійснюють соціально-політичне управління в суспільстві.

Доведено, що такий підхід до визначення політичного режиму має назву правового, або інституціонального, тому що робить акцент на формально-юридичних, процедурних характеристиках, та знаходить закріплення у конституції і законах країни. Він є способом функціонування політичної системи, методом управління, тому що визначає міру політичної свободи і відкритості країни. Його характер залежить від історичного періоду, який переживає держава, політичної системи, хода політичного процесу та розстановки політичних сил в країні. «На нього здійснюють вплив політичні традиції і норми, політична культура, усі компоненти політичної системи» [19, с. 10].

Другий підхід – соціологічний, будується на соціальних основах взаємодії держави, влади та громадянського суспільства, та визначає політичний режим

як соціально-політичний механізм взаємодії керуючих і керованих, як «сукупність елементів ідеологічного, інституціонального і соціологічного порядку, які сприяють формуванню політичного управління країною у певний період її розвитку» [20, с. 12]. Як підкреслюють О. В. Лазоренко та О. О. Лазоренко, політичний режим по суті – це комплекс взаємодіючих між собою компонентів (культурних, правових, соціально-економічних та політичних), які свідчать про те, як здійснюється політична влада [3, с. 235–244].

На нашу думку, політичний режим в рамках політичної системи характеризує політико-владні взаємовідносини між тими, хто володарює й тими хто підпорядковується.

Ознаками політичного режиму на думку Ю. Мацієвського є: а) процедури і способи формування владних інститутів; б) стиль ухвалення політичних рішень; в) взаємозв'язок між владою і громадянами [5].

Залежно від соціально-політичних і культурних характеристик політичні режими поділяються на:

– *тоталітарні* (лат. «totalis» означає «цілий») в яких відбувається підкорення громадянського суспільства державній владі, повний контроль і жорстка регламентація з боку держави всіх сфер життєдіяльності суспільства, кожної людини за допомогою прямого озброєного насильства. До тоталітарних відносяться: деспотія, олігархія, охлократія, фашизм, націонал-соціалізм, комуністичний тоталітаризм;

– *авторитарні*, коли вся повнота влади зосереджена у одній особі (монарха, диктатора) або правлячої групи. Він виникає в умовах, якщо громадянське суспільство або не спроможне контролювати державні структури, або саме суспільство опинилося під загрозою розпаду [14, с. 20–21]. Очевидно, що більшість обмежень в умовах авторитарного режиму мають політичний характер і поширюються в основному на політичну сферу. Несанкціонована політична активність окремих соціальних груп та їх організацій присікається правлячою елітою [17, с. 151];

– *демократичні* (demos – народ, kratos – влада, владарювання) – парламентська, президентська, парламентсько-президентська республіка, які відображають різного ступеня суспільні інтереси і потреби.

Під впливом зовнішніх і внутрішніх обставин тоталітарні й авторитарні політичні режими трансформуються в демократичні. Ознаками (властивостями) якого є: формальне визнання народу джерелом влади, сувереном у державі; суспільно-політичний плюралізм; виборність найважливіших органів публічної влади; поділ влади; юридична рівність громадян; захист людини від свавілля та беззаконня; врахування інтересів більшості й меншості; ефективні механізми прямого впливу населення на характер державної влади; надання свободи особі у сферах економічного, політичного і культурного життя; наявність правової основи, що відображає об'єктивні потреби розвитку особи й суспільства [13, с. 7].

Політичний режим, як «комплекс елементів інституціонального, соціологічного та ідеологічного порядків, що утворюють політичну владу конкретної країни на певний період» [10, с. 153] являє собою порядок соціального життя, установлений державною

владою. Він містить у собі сукупність норм, правил для досягнення державною владою й державним управлінням завдань, що стоять перед суспільством. За його допомогою забезпечується громадський порядок – система суспільних відносин, урегульована правовими та соціальними нормами [8, с. 639].

Охорона громадського порядку в Україні є одним із найважливіших завдань суспільства та «полягає в здійсненні державними органами, громадськими організаціями та окремими громадянами заходів щодо забезпечення недоторканості людини, захисту її конституційних прав і свобод, власності та створення умов громадського спокою, нормальних умов функціонування державних органів, установ, підприємств, організацій всіх форм власності [9, с. 504].

Залежно від політичного режиму формується й певний стан суспільства. Так перехід від тоталітарної до демократичної держави, це розбудова демократичного політичного режиму, тобто такої системи влади, яка б забезпечила громадянську згоду, збалансованість устремлень людей до свободи й рівності, населення було поінформовано про прийняті владою рішення і їх виконання, люди були включені в управління державою.

Однак процес переходу від тоталітаризму до демократії в Україні, що почався в 1991 році і повинен був закінчитись формуванням правової соціальної держави, розбудовою громадянського суспільства і ринкової економіки, умови для цього були закладені в Конституції України прийнятої у 1996 році. Це, зокрема, норми, що містяться в ст. 3 Конституції України, яка закріплює основоположний принцип взаємовідносин суспільства і держави, визначає головним обов'язком держави забезпечення прав і свобод людини та громадянина, гарантування розвитку таких інститутів громадянського суспільства, як місцеве самоврядування (ст. 7), громадські організації, політичні партії, профспілкові організації (ст. 36), релігійні організації (ст. 35), сім'я (ст. 51), суб'єкти господарювання (ст. 42) [2].

Взаємовідносини суспільства й держави закладені Конституцією були спрямовані на розбудову громадянського суспільства, коли органи державної влади поступово позбавляються, а інститути громадянського суспільства відповідно набувають повноважень щодо організації контролю над певними галузями соціальної життєдіяльності. Можна погодитись з П. М. Любченко, що «чим різноманітніші й розвиненіші інститути громадянського суспільства, чим більше воно структуроване, тим помітніший його вплив на формування й функціонування політичної влади, ширші можливості контролю за діяльністю держави» [4, с. 32].

На нашу думку, трансформація політичного режиму в Україні була спрямована на подолання відчуження населення країни від влади й її перехід від авторитарної до демократичної форми правління, до громадянського суспільства, яке є партнером держави у вирішенні соціальних і суспільних проблем. Однак цей процес виявився досить складним і неоднозначним.

Ю. Мацієвський в статті «Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після «помаранчевої

революції» аналізуючи різні думки стосовно того який характер мав політичний режим в Україні в часи правління Л. Кучми визначає, що дослідники вважали цей режим:

– недемократичним неототалітарним, гібридним (В. Полохало), за якого всеохоплюючий контроль, систематичні примус і насильство (або загроза їх застосування) з боку посткомуністичної олігархічної влади щодо більшості населення здійснюється легітимно, з використанням демократичних технологій

– бюрократичним Х. ван Зона (Н. van Zon), коли «державний апарат нагадує мереживо окремих інституцій більше стурбованих захистом своїх привілеїв, ніж служінню суспільству»;

– гібридним з електоральним (П. Данієрі) чи змагальним (Т. Кузьо) авторитаризмом [5].

В грудні 2004 року в Україні, після «широкомасштабних акцій політичного протесту» підтриманих значною кількістю громадян України, відбулось падіння авторитарного режиму Л. Кучми». Суспільство вимагало від держави рівноправних партнерських відносин, щоб суспільні інститути мали можливість впливати та контролювати діяльність влади. Але нова влада в період президентства В. Ющенка не спромоглася подолати наслідки «кучкізму», а тому в Україні політичний режим у своїй суті залишався гібридним [5].

Суспільство й держава по різному бачили вирішенні соціальних і суспільних проблем. Держава в особі президента В. Ющенка обіцяла боротьбу з корупцією та олігархізацією держави, обіцяла захистити «малого українця», але виявилася бездіяльною довір корумпованість і олігархізацію української держави до завершених форм. Президент В. Ющенко своєю псевдodemократичною демагогією та політичною ненадійністю не влаштував жодну з олігархічних груп та втратив довіру «малого українця», який не отримав нічого від його «помаранчевих подій» [7].

Відомо, що положення людини в державно-організованому суспільстві залежить від держави, що виражається в наявності у громадянина й держави взаємних прав і обов'язків, захист громадянина державою, як всередині країни так і за її межами. Президент В. Янукович вже в перший рік свого президентства почав гальмувати процес демократичних змін в країні. Західні дослідники стали визначати його режим, як «керовану демократію», «султанський режим». Режим не змінився він залишився гібридним, тому що авторитарні інститути й практики співіснували у ньому з демократичними. Намагання Януковича розширити власні повноваження призвело «не до встановлення авторитаризму, а до його квазіформи: гіпертрофованої виконавчої вертикалі без чіткої інституційної основи та підтримки знизу». І як результат: кількість і обсяг його повноважень виявилися обернено пропорційними до кількості прихильників. Якщо на президентських виборах його підтримали від 35 % (у першому турі) до 48 % громадян (у другому турі), то на кінець першого року у нього залишилося 24–28 % прихильників, а навесні 2011-го – менше, ніж 20 % [6].

У результаті трирічного президентства Януковича, населення України, скоротилося на 226 тисяч, десятки

тисяч українців покинули межі держави. В. Янукович побудував «кланово-олігархічну модель державно-монополістичного капіталізму», фактично владу олігархічного корпоративного угруповання – «сім'ї» Януковича. Суспільство остаточно поділилось на два полюси, на одному з яких перебуває 80 % людей, які проживають за межею бідності, а на іншому полюсі – 1 % мільярдерів та їх оточення [11]. За часи його президентства продовжується поширення корупції, порушення конституційних норм, законів, що породжує соціальні конфлікти й загострює соціальну ситуацію в країні, яка призводить до Євромайдану.

Після виїзду В. Януковича з України у лютому 2014 року, парламент відновив дію Конституції у редакції 2004 року, яка перерозподілила владні важелі від президента на користь Верховної Ради та уряду.

Однак обіцянки нового президента П. Порошенка про «життя по-новому» поки що не стали реальністю. Не дивно, що рейтинг довіри до Порошенка серед громадян України нижче, ніж був у Януковича під час Євромайдану. Саме тому протягом 2016 року у інформаційному просторі України активно почали порівнювати режим Януковича та режим Порошенка. Головною причиною для зростання кількості для таких порівнянь стали дії Президента та його команди, перш за все, у сфері концентрації владних повноважень [12].

Зокрема, Денис Жаркіх відзначив таку відмінність між режимами: «Команда Януковича страждала від наявності рубля в чужій кишені, то нинішня страждає наявністю інших думок в чужій голові». Отже, якщо режим Януковича був сформований делегуванням олігархічними групами влади певній особі (Януковичу), то режим Порошенка ґрунтується на політичній та олігархічній базі персоналії Порошенка [12].

Отже в країні залишається «гібридний політичний режим», як слушно колись зауважив З. Бжезинського – це режим, що знаходиться у проміжному стані на шляху або до демократії, або до авторитаризму [18, с. 14], а це погано для України тому що відбувається боротьба еліт, залишається й посилюється корупція, зростає незадоволеність населення владою.

Підкреслимо – процес демократизації в Україні – це формування демократичних регуляторів: законів, норм і правил соціальної поведінки, зміна ролі засобів масової інформації, підвищення ролі громадськості у прийнятті управлінських рішень тощо. Характер дії цих регуляторів дає підставу судити про ступінь процесу демократизації суспільства. Процес демократизації залежить від стратегії дії політичних акторів, від балансу сил (розміщення і співвідношення сил усередині елітних груп), тобто взаємодії політичних еліт між собою, від мобілізації мас, що може призвести до силового зіткнення («революції знизу»), або інших трансформацій («революції зверху», реформи, пакти тощо).

О. Фісун вважає, що політичний режим, його динаміка «детермінується співвідношенням сил між основними акторами, що відкриває (або закриває) доступ до використання тих чи інших стратегій, ресурсів і видів капіталу [16, с. 6].

Тому, на нашу думку, розбудова демократичного режиму в Україні можливо лише в умовах розбудови

соціально орієнтованої економіки, формування спроможного «середнього класу», досить сильних демократичних інститутів. Вихідними посилками розвитку демократичного політичного режиму в Україні можна вважати наступні:

- виявлення рівня громадянських свобод і форм їхнього закріплення (природне право людини, право, оголошене й закріплене конституцією);
- установа права приватної власності (економічна воля)
- механізмів виборності й поділу влади;
- визначення відповідальності влади і її соціальної бази.

Процеси демократизації влади в Україні, гальмуються, що ускладнює регулювання суспільних відносин. Правова держава, в якій влада обмежена правом, і має не тільки права відносно суспільства, але і несе

обов'язки перед суспільством, так і не побудована. Суспільство має обмежений вплив на владу. Соціальні тиск і боротьба дві крайні форми владних відносин, які існують в українському суспільстві. Саме тому центральне завдання демократизації владних відносин в українському суспільстві – це усвідомлення громадянами необхідності вирішення протиріччя між свободою кожного й рівністю всіх, де границею прав однієї особистості є права й свободи іншої.

Таким чином, зазначимо, що залежно від політичного режиму, між державою й суспільством: формуються надійні, або ні механізми соціального взаємозв'язку; встановлюються взаємовідносини залежно від соціально-політичних і культурних характеристик режиму; а також визначаються можливості контролю держави з боку інститутів (громадянського) суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаджиев К. С. Политическая наука : [учеб. пособие]. 2-е изд. – М. : Международные отношения, 1995. – 400 с.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Лазоренко О. В., Лазоренко О. О. Політичні режими: нормативний підхід // Генеза. – 1996. – № 1(4). – С. 235–244.
4. Любченко П. М. Особливості конституційного регулювання відносин у громадянському суспільстві / П. М. Любченко. Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 20. – 2010. – С. 30–39.
5. Мацієвський Ю. Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після «помаранчевої революції». [Електронний ресурс] / Юрій Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 18-32. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9641/02-Matsievski.pdf?sequence=1>.
6. Мацієвський Ю. Спокуси авторитаризмом. [Електронний ресурс] / Юрій Мацієвський // Критика. – Березень 2011. – Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/articles/spokusy-avtorytaryzmom>.
7. Михальченко М. Політична система в Україні: що ми модернізуємо? [Електронний ресурс] / Микола Михальченко // Віче. – № 1. – 2011. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2358/>.
8. Нагребельний В. П. Громадський порядок / В. П. Нагребельний // Юрид. Енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. Ред.) та ін. – Т. 1. – К. : «Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана», 1988. – 672 с.
9. Плохой І. І. поняття громадського порядку [Електронний ресурс] / І. І. Плохой // – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2009-3/09piipgp.pdf.
10. Політологічний енциклопедичний словник. / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
11. Результат трьох років правління Януковича: повний провал і занепад держави [Електронний ресурс] Вголос. 25.02.2013. – Режим доступу : http://vgholos.com.ua/articles/rezultat_troh_rokiv_pravlinnya_yanukovycha_povnyu_proval_i_zanepad_derzhavy_107339.html.
12. Роговик Олексій, Росохата Дарія. Free Voice Information Analysis Center, для «Хвилі» Чи далеко режим Порошенка від режиму Януковича? [Електронний ресурс]. Хвиля. – Режим доступу : <http://hvylyanet/analytics/politics/chi-daleko-rezhim-poroshenka-vtik-vid-rezhimu-yanukovycha.html>.
13. Сergyina С. Г. Форма правління і політичний режим: взаємозв'язок і взаємодія. [Електронний ресурс] / С. Г. Сergyina // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 9. 2005. – С. 3–13. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2486/1/Serogina_3.pdf.
14. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. В. Сухонос. – К. : 2000. – 168 с.
15. Требін М. П. Політичний режим як детермінанта рівня правової культури. [Електронний ресурс] / М.П. Требін. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3265/1/Trebin_113.pdf.
16. Фісун О. А. Політичний режим України у порівняльній перспективі. [Електронний ресурс] / О. А. Фісун // Стратегічні пріоритети, № 1(6), 2008 р. – С. 5–12. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/6/2.pdf>.
17. Шадріна О. В. Політичний режим як критерій латентності політичних відносин / О. В. Шадріна // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – Вип. 136. – Серія : Політологія. – Севастополь, 2012. – С. 149–153.
18. Brzezinski Z. The Great Transformation / Z. Brzezinski. – The National Interest. – 1993. – № 33, Fall. – Р. 4.
19. Macridis R. C. Modern Political Regimes. Patterns and Institutions / R.C. Macridis. – Boston, Toronto, 1986. – 292 p.
20. Quermonne J.-L. Les régimes politiques occidentaux / J.-L. Quermonne. – Paris : Éditions du Seuil, 1986. – 316 p.

А. Н. Евтушенко,
ЧНУ ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕЖИМ И ЕГО РОЛЬ В РЕГУЛИРОВАНИИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

В статье рассматривается сущность политического режима. Проанализирована его роль в регулировании взаимоотношений общества и государства. Определено, что в зависимости от политического режима формируется и определенное состояние общества. Доказано, что процессы демократизации власти в Украине тормозятся, что затрудняет регулирование общественных отношений. Общество имеет ограниченное влияние на власть. Социальное давление и борьба – это две крайние формы властных отношений, которые существуют в украинском обществе.

Ключевые слова: режим; политический режим; тоталитаризм; авторитарный режим; демократический политический режим; общество; государство; демократизация; гибридный режим; бюрократический режим; партнерские отношения.

N. Yevtushenko,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

THE POLITICAL REGIME AND ITS ROLE IN THE REGULATION OF RELATIONS BETWEEN SOCIETY AND THE STATE

The article deals with the essence of the political regime. It analyzes its role in the regulation of relations between society and the state. It determines that, a certain state of society is formed according to the political regime. However, the process of democratization of power in Ukraine has slowed down, making it difficult to regulate social relations. The society has a limited impact on the power. The Social pressure and the struggle are two extreme forms of power relations that exist in Ukrainian society.

Key words: regime; the political regime; totalitarianism; authoritarian and democratic political system; society; state; democratization; hybrid regime; the bureaucratic regime; partnerships.

Рецензенти: **Іванов М. С.**, д-р політ. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв;
Турчин Я. Б., д-р політ. наук, професор, НУ «Львівська політехніка», м. Львів.